

KUNSTENAARS WERKZAAM IN DE GRAFELIJKE RESIDENTIES TE GENT TIJDENS DE 14E EEUW

Reeds bij de verhandeling over de van Eyck's hadden we de bemerking gemaakt, dat het zeer interessant zou zijn om de documenten van het Prinsenhof te Gent op te sporen en te publiceren. De vraag werd dan ook gesteld wie de moed zou hebben om dit enorm groot archief dat bewaard wordt in archieven van verschillende steden in België en Frankrijk op te sporen. De gedachte kwam toen op dat wij dit in geen geval zouden doen, maar na jaren kregen we een andere visie. Daar er nog maar zeer weinig opzoekingen gedaan werden i.v.m. dit hertoglijk paleis was de uitdaging dan ook zeer groot. Het is echter de eerste maal dat getracht wordt een overzicht te bieden van de kunstproductie daterende uit de 14de eeuw in het Hof ten Walle.

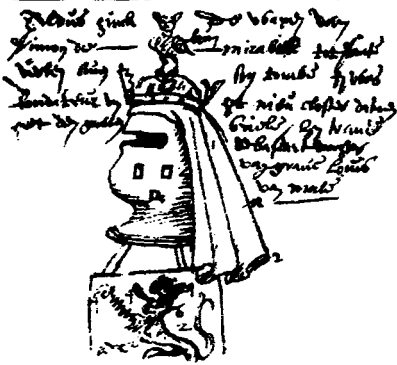
De Gentse kunstenaars waren in de eerste helft van de 14de eeuw totaal gericht op de Parijse kunst, hun stijl loochent dit zeker niet. In Parijs, de internationale smeltkroes van de Europese kunst, waren in die periode tevens Gentse kunstenaars werkzaam. Een voorbeeld hiervan is "Jehan de Gand, peintre demorant a Paris" die voor madame d'Artois drie grote en een klein rond "a ymages de l'ovraige de Rome" in 1328 vervaardigde¹.

In het laatste kwart van de 14de eeuw zien we onder impuls van hertog Filips de Stoute, dat een ander centrum zeer belangrijk werd nl. Dijon.

LODEWIJK VAN MALE EN DE HERTOGELIJKE RESIDENTIE TE GENT

Iedere Gentenaar kent het Prinsenhof en talrijke legendes wisten door eeuwen heen hun weg te vinden. Spijtig genoeg is er maar weinig wetenschappelijk werk verricht i.v.m. dit paleis.

*Ubi edmandus barba waleria tynny
 deus edmandus luyt est luytuy naciit
 si qua fuit vistris qe nudo sola fuit.*

Aldus ginck de wapen van Simon de Mirabele tot Sente Verle boven sin tombe; hij was fondateur van het nieu closter dat men hiet den groeien Briele. Hij trau- de de bastart dochter van grave Louis van Male. Uit: Memorien van Antho- nio de Succa, f. 62 v° (17de eeuw), Brussel Koninklij- ke Bibliotheek Albert I.

In juli 1231 verkocht Hugo II, kastelein of burggraaf van Gent, en zijn vrouw Oda zijn eigendommen met het Hof ten Walle gelegen tussen het Gravensteen en Wondelgem aan Alexander Braem de la Lune. De naam van Hof ten Walle wijst er op dat er een ophoging van de grond was gebeurd. Al vlug kreeg het gebouw van Messire Alexandre of Ser Sanders de naam van zijn eigenaar. In 1323 kocht Simoen de Mirabello, ruwaard van Vlaanderen en gehuwd met Isabella van Lierde, bastaardzuster van graaf Lodewijk van Nevers, het Hof (Ser) Sanderswal van de gebroeders Sersanders. Simon de Mirabello, natuur- lijke zoon van de Lombardische bankier Jan, was één der rijkste bankiers van zijn tijd. Ook de bruidschat van Isabella van Lierde verrijkte zijn fortuin met "trois cens livres de terre, a lui et a ses hoirs issous dou dit mariage". In 1340 wilde Simon de Mirabello het goed afstaan aan de Victorijnen voor de op- richting van een klooster. Dit werd door Lodewijk van Nevers een jaar nadien bekrachtigd. Daar Simon zich geschaard had achter de politiek van Jacob van Artevelde tegen Lodewijk van Nevers werd hij op 9 mei 1346 vermoord door de aanhangers van de graaf. Hij werd begraven in de St.-Veerlekerk. Isabella van Lierde hertrouwde met Arnout, heer van Rommene, die in het geschil tussen Vlaanderen en Brabant partij had gekozen voor Wenceslas en Joanna van Brabant. Lodewijk van Male - sinds 1346 graaf van Vlaanderen - wist zich (ten onrechte) in 1353 deze eigendom door beschuldigingen en aantijgingen toe te eigenen. De graaf verbouwde het tot een paleis en tot in de 17de eeuw brachten zijn opvolgers er talrijke veranderingen aan. Later stemde hij er in toe dat Isabelle van Lierde levenslang een vleugel van het kasteel zou mogen betrekken. Lodewijk van Male liet het toenmalige hof grotendeels afbreken en heropbouwen in een eigentijdse gotische stijl. Vanaf 1366 werd het gebouw de woonplaats van de graven van Vlaanderen en verkreeg het onder het Bourgon- dische hof de naam van Prinsenhof². Voortaan zouden er de vorsten genieten van pracht en praal, banketten en feestelijkheden tijdens hun verblijf te Gent.

Reeds in het begin van de 14de eeuw werd de grafelijke residentie te Gent vermeld³, doch we mogen aanvaarden dat het hier gaat om het Posteernehof. De Potter⁴ vermeldt dat het hof ter Posteerne reeds in 1322 door Lodewijk van Nevers bewoond werd en van toen af aan rijkelijk opgesmukt werd.

Doch reeds daarvoor treffen we regelmatig rekeningen aan ter verfraaiing van het Posteernehof. In juli 1302 leveren Clais Kenif, Heinric de Pape beiden woonachtig te Gent, Evrart Rinvisch van Brugge, Jakemart de la Capiele, Wauter de Scatille, Bette de Houke en Jehan de Lille lakens voor het grafelijk hof te Gent⁵. Dat hierbij beroep werd gedaan op Gentenaars is begrijpbaar. Gentse handelaars leverden in die tijd stoffen aan de belangrijkste adellijke personen in de Nederlanden en in Frankrijk⁶. In 1308-1309 vervaardigde Jehan le tapicier een tapijt voor de grafelijke residentie te Gent, die hij afleverde aan Jehan de Gand. De graaf deed in die periode tevens bestellingen te Gent⁷. Gent was blijkbaar bekend voor het borduurwerk en Gentse borduurwerkers kregen in die periode tevens bestellingen van buitenlandse hoven⁸.

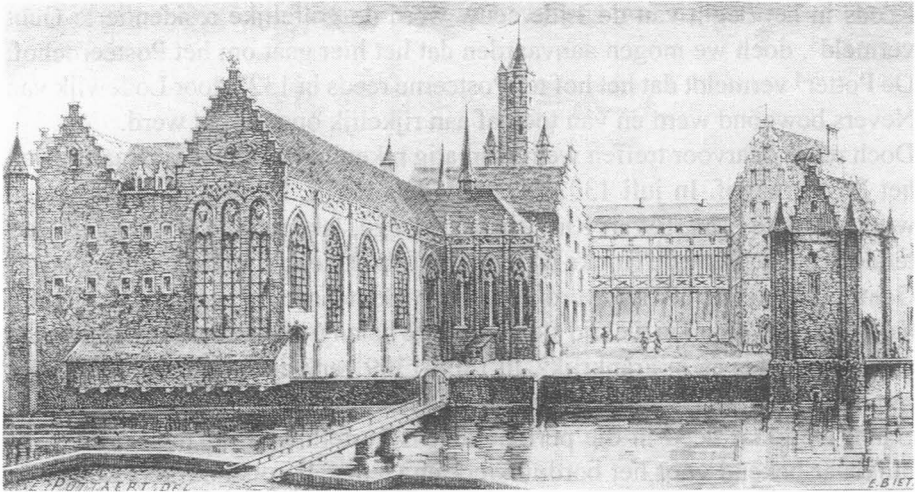
In 1337-1338 kreeg de Gentenaar Jehan Bernard 4 ponden en 7 schellingen "pour faire une ymage de Loys nos demissel"⁹. In 1347-1348 werd deze zilversmid opnieuw bedacht door de graaf met een opdracht¹⁰. Zoals reeds vermeld voorzag Simon de Mirabello in 1340 dat het Hof ten Walle een klooster zou ondergebracht worden.

Op 10 maart 1341 verleende Lodewijk van Nevers, graaf van Vlaanderen, een oorkonde aan Simon de Mirabello van Halen en echtgenote Isabella met de toestemming om in hun huis ten Walle een klooster op te richten. In deze oorkonde wordt melding gemaakt van alle bezittingen die aan het op te richten klooster worden geschonken. Het initiaal E van deze oorkonde is zeer rijkelijk versierd geworden door een waarschijnlijk Gents verluchter¹¹.

De opsmuk van het Hof ten Walle door kunstenaars begon pas in 1361-1362. Het gaat hier om reparaties, schilderijen en verguldsel. Opvallend is wel dat voor het beeldhouwwerk beroep werd gedaan op een kunstenaar van Doornik, Sanders de Tournay¹², terwijl er te Gent in die periode belangrijke beeldhouwers werkzaam waren¹³. In 1365 werd de hofschilder van Lodewijk van Male, nl. de Gentenaar Jan van der Asselt, belast met de schildering van de kapel in het Prinsenhof. Deze kapel werd versierd met een reeks grafelijke portretten. Een gelijkaardige serie schilderde deze Gentse kunstenaar in 1374 in de grafelijke kapel in de O.L. Vrouwekerk te Kortrijk. Deze Kortrijkse reeks gravenportretten werd in 1419 als voorbeeld gesteld voor een gelijkaardige serie in het Gentse stadhuis¹⁴.

Lodewijk van Male liet het Mijns heeren hof van Vlaanderen of het Posteernehof omstreeks 1370 vergroten.

Zijn schoonzoon Filips de Stoute, die op 19 juni 1369 te Gent in het huwelijk trad met Margaretha van Male deed bestellingen bij Gentse kunstenaars. In 1372-1373 ontving "Florentin de Gand, orfevre, demorant a Gand en Flandres,

Prinsenhof (Hal, Kapel, Voorplein rond 1500).

pour l'or en façon d'une ceinture d'or pesant XII esterlins d'or que monseigneur de Flandresd avait donné à monseigneur par mandement donné XIX sept CCC LXXI" en "A Florentin de Gand, orfevre, pour un tuel d'argent acheté de lui pour mettre en un grant chapeau a chevaucher pour monseigneur II frans I tiers"¹⁵. Dhanens¹⁶ identificeert deze Florentin de Gand met Fleurkin Vilain. Margaretha van Male kon niet weerstaan aan de prachtige kunstwerken vervaardigd in de Arteveldestad. Op 5 april 1372 bestelde zij "A Boudouijn Hoetals, orfevre demorant en la ville de Gand en Flandres pour trois onces XV esterlins de perles delivrées par lui de nostre commandement a Jehannin Posteau, brodeur de madame"¹⁷. In opdracht van deze edele dame schilderde Jehan de Rome, die te Gent verbleef "pour un baston a faire le lit de ma dame et peintre ycelle a escussions des armes de ma dame, un franc VII s. X d."¹⁸. Zoals later Jan van Eyck en Pieter Pauwel Rubens werd in 1378 de Gentse hofschilder Jan van der Asselt belast met hertoglijke missies¹⁹. In 1378-1380 schilderde hij in opdracht van de hertog een voorstelling van O.-L.-Vrouw voor het Prinsenhof te Gent²⁰. Door de oorlogsomstandigheden tussen de Gentenaars en de graaf werd deze schildering maar pas in 1388 voltooid en dit in opdracht van Filips de Stoute. Reeds in 1378 had de hertog beroep gedaan op deze Gentse hofschilder in verband met een steekspel dat gehouden werd te Gent. Een jaar nadien liet Lodewijk van Male belangrijke veranderingswerken uitvoeren in het Posteernehof²¹. Het Memorie van Gent leert ons de reden daarvan kennen: "Anno 1379 dede de grave Lodewijck maecken de posteerne, daer hij wonderlick huys hielt ende seer costelick let jonck geselschap; ende hij en hadde bij hem gheene edellieden noch wijse personen;... maer nam in sijnen raedt jonghe lieden, die spelen en dansen consten". Deseyn²² weet daarbij te vermelden dat de graaf zo vaak van het Prinsenhof naar zijn speel- en

liefdesgezellingen in het Posternehof reed, "dat deze weg zijn sporen in het stadsplan heeft nagelaten".

In 1379 brak een felle opstand te Gent tegen de graaf uit. Aanleiding daarvan was enerzijds de toelating tot het delven van een verbindingskanaal tussen Brugge en de Leie, waardoor de Gentse graanstapel omzeild werd; en anderzijds de moord op een grafelijk baljuw, die zonder toestemming van de schepenen - zoals voorgeschreven - een Witte Kaproen had aangehouden²³. Deze opstand kende zijn hoogtepunt op 27 november 1382 op het slagveld te Westrozebeke met een smadelijke nederlaag voor de stad waar tevens Filips van Artevelde het leven bij liet.

Ondanks de talrijke conflicten tussen Lodewijk van Male en Gent kreeg de bekende kunstenaar André Beauneveu in het begin van 1381 de opdracht "pour causes de noz ymaiges" in het Gentse prinsenhof²⁴. Deze belangrijke kunstenaar is vooral bekend voor zijn prachtige miniaturen in de psalter van de Jan, hertog van Berry. Typisch voor deze miniaturen zijn de bijna versteende figuren (waarbij de gebaren belangrijk zijn) gezeten op een rijkelijk uitgewerkte monumentale troon. De vlak afgesloten ruimte houdt ook op achter deze troon. Het perspectivisch wegvluchten van het tegelpatroon, zoals we reeds bemerken bij Jan Baudolf, is hier totaal achterwege gelaten. Dit verraadt dat de kunstenaar in de eerste plaats een beeldhouwer was. Aan Beauneveu wordt het prachtig Catharinabeeld in de Gravenkapel van de O.-L.-Vrouwkerk te Kortrijk toegeschreven, die wij vroeger reeds in verband wilden brengen met de Gentse beeldhouwer Nicolas de Hane²⁵.

Op 31 mei 1382 kocht Jan van Riddersvoorde in naam van deze Lodewijk van Male zilveren en gouden voorwerpen bij Vlaamse zilversmeden²⁶ en bestelde rijkelijke gewaden bij Coppin Delletailliere en Lieven van Melle²⁷.

FILIPS DE STOUTE LIET HET PALEIS VERDER OPKNAPPEN

Na de dood van Lodewijk van Male (30 januari 1384) sloot diens schoonzoon en opvolger Filips de Stoute, hertog van Bourgondië op 18 december 1385 met Gent "De vrede van Doornik", waardoor een einde kwam aan de grote Gentse oorlog. We bemerken dan ook dat de belangrijkste Vlaamse kunstenaars werkzaam waren in het Gentse Prinsenhof. In 1385 verfraaide de vermaarde Ieperling Melchior Broederlam in opdracht van Filips de Stoute het gebouw met decoratieve versieringen²⁸. In dezelfde periode schilderde Jan van der Asselt in opdracht van de hertog een altaarstuk voor het Gentse Minderbroedersklooster. De kloostergebouwen moesten in de vorige eeuw plaats maken voor het huidig gerechtshof. Dit klooster stond vlakbij het Posternehof²⁹.

We hebben reeds vroeger geopperd dat Melchior Broederlam, de belangrijkste pré-Eyckiaanse paneelschilder, mogelijks zijn opleiding heeft genoten bij Jan van der Asselt³⁰.

Broederlams schilderijen tonen een duidelijke verwantschap met de Gentse miniatuurkunst uit het laatste kwart van de 14de eeuw. De realistische weergave waarbij de onderlinge relatie van mensen - met een anecdotische of narratieve inslag - zichtbaar wordt, vinden we zowel in de school van Ieper als bij deze van de Arteveldestad en Brugge. Er is duidelijk een relatie tussen Broederlams zijluiken aan één van de retabels van Jacob de Baerze te Dijon en de Gentse handschriften, die tot stand kwamen kort voor de werkzame periode van de Ieperse kunstenaar³¹. Deze retabels waren kopieën naar voorbeelden uit de Bijloke te Gent en het Prinsenhof te Dendermonde. Iconografisch stellen de luiken de cyclus van de jeugd van Christus voor. Vernieuwend in de schilderkunst ten noorden van de Alpen is - zoals we reeds aantreffen in de Gentse miniatuurkunst - de integratie van de figuur in de architectuur en in een natuurlijke ruimte. De traditionele gouden egale achtergrond wordt open gebroken en de "horror vacui" (= een opeenstapeling van figuren en zaken) wordt vervangen door een geordende perspectievische ruimte met een doorkijkje naar een aanpalende kamer of door een landschap met een intensifiëring van de diepte-illusie door o.a. de personages te laten verschijnen van achter andere compositie-elementen (de ezel komt achter de tempel te voorschijn). Kenmerkend is de gevoeligheid voor de diffusie van het licht. Sommige kunsthistorici menen te mogen aannemen dat één van de Vlaamse retabels - die als voorbeeld diende - eveneens voorzien was van luiken door Broederlam. Dit is echter wel iets te voorbarig daar de akte enkel gewag maakt dat de houten altaarstukken kopieën zijn naar de retabels te Gent en te Dendermonde³².

In 1385-1386 vervaardigde de zilversmid Jacquemart Lenet twee vergulde bekers die hij moest leveren aan meester Martin, stads-klerk van Gent³³.

Een bezoek van de vorsten aan Gent ging steeds gepaard met een rijkelijke ontvangst door het stadsbestuur. Voor het eten en drinken stond de presentmeester in. Deze taak werd meestal waargenomen door de stadsschilder. Met deze taak werd dan ook de Gentse grootmeester Pieter Poele, alias van Beervelde, in 1386-1387 belast³⁴. In dezelfde periode schilderde Pieter van Beervelde een vaandel met de wapens van Vlaanderen "in goede olievern" en ontving hiervoor 11 s. gr.³⁵.

Hoewel de hertogen van Bourgondië het Hof ten Walle als nieuwe grafelijke residentie gekozen hadden, zien we dat zij begaan bleven met het Posteernehof. In 1387-1388 leverde Lievin Gheilinc stoffen aan Colard van der Clyte, heer van Komen, voor deze oud-grafelijke residentie³⁶ en in 1389-1390 werd binnen het hof een fontein geplaatst³⁷. Mogelijks werd in die periode het Posteernehof langs de zijde van de Torenpoot uitgebreid met een kanselarij³⁸.

We mogen tevens het altaarstuk (1386) van Jan van der Asselt in opdracht van Filips de Stoute voor de kerk van de Minderbroeders te Gent in verband brengen met het nabij gelegen Posteernehof³⁹.

Dankzij het rijke Vlaanderen dat vanaf 1384 geregeerd werd door de Bourgon-

dische hertogen kon Filips de Stoute zijn groeiende macht duidelijk tonen. Dijon werd de hoofdplaats van dit machtig rijk en de hertog ontbood dan ook talrijke Vlaamse kunstenaars om naar Dijon te komen werken. Ook Gentse kunstenaars waren werkzaam in deze Bourgondische stad. Nadat Lieven, Mant en de toen hooggevaardeerde Claes de Hane, Gentse beeldhouwers, zich in 1385-1386 zich aldaar hadden gevestigd⁴⁰, kwamen ook de schilders Gerrit van Nijvel en Torquin van Gent zich bij hen vervoegen om de grafelijke kapel in het Kartuizerklooster in 1390 op te smukken⁴¹. In 1396 was Melchior Broederlam opnieuw werkzaam in het Prinsenhof en ontving hiervoor 87 ponden. Hij schilderde o.a. twee grote blazoenen met de wapens van Bourgondië. Blijkbaar werd in die periode het Hof ten Walle rijkelijk opgesmukt. Op de glazenier Jacob deed men een beroep om de ramen in de kapel en in andere lokalen van glas te voorzien⁴². Een jaar nadien kreeg dezelfde glazenier de opdracht om "XIII piés de voirre a emploier aux feniestres de la chapelle et en une chambre du chateau (te Gent)"⁴³.

We mogen aanvaarden dat in de loop van de 14de eeuw het Hof ten Walle volledig verbouwd en opgesmukt werd in opdracht van Lodewijk van Male. Zijn schoonzoon Filips de Stoute zal dit paleis verder laten afwerken en decoreren, zodanig dat reeds omstreeks 1400 het prinsenhof een prachtig paleis moet geweest zijn.

VAN ELSLANDE Rudy
Docent Antiquairsopleiding IMOV-Gent
CMO-St.-Niklaas, Brucemo-Brussel
Acebe-Antwerpen, Cemov-Aalst & Cemov Oudenaarde

NOTEN

1. Dit moest geleverd worden aan Guillaume de Salins, kapelaan van mevrouw. Het bedrag voor deze kunstwerken betaald op 30 april 1328 bedroeg 5 lb. par.; Atrecht, Archives départementales du Pas-de-Calais, A. 48348.
2. R. De Herdt, Wat blijft er nog over van "ons geduchts heren hof ten Walle" of het Prinsenhof?, in: Toerisme in Oost-Vlaanderen, 25ste jg., 1976, nr. 2, blz. 25-28; Het Prinsenhof, in: Palmars, 9de jg. 1967, nr. 5, blz. 1-3; G. Deseyn, Gids voor oud Gent, Antwerpen-Weesp 1984, blz. 445-446.
3. 14-11-1300: Ipso die obiit Henricus Braem de Gandavo, legum professor, canonicus Tornacensis, qui, pro remedio anime sue et obitu seu anniversario in presenti ecclesia singulis annis in perpetuum faciendo, contulit huic ecclesie... Item habet presens ecclesia ex dono dicti domini Henrici tria arnamenta serica pro tribus ministris altaris cum duabus capsis sericis omnino estouratis et decenter paratis com intersignis armorum comitis Flandrie, ville Gandensis et ipsius dicti Henrici, intextorum in orfrayo caparum et ornamentorum predictorum (i.v.m. de Doornikse kathedraal), Dehaisnes, blz. 114.
Histoire de l'Art dans la Flandre, l'Artois et le Hainant avant le XVe siècle, Lille 1886.
4. F. De Potter, Gent van den Oudsten tijd tot heden, Geschiedkundige beschrijving der stad, dl. 8, Gent z.d., blz. 29.
5. Dehaisnes, o.c., blz. 124.

6. 1354: "Item pour deux pieches de chendal noir, fu porté a Ghant, XI s. III lb. XVI s." voor het ophalen van stoffen en gouden objecten aan Yolande de Bar, dame van Kassel; Rijsel, Archives départementales du Nord, Fonds de la chambre des comptes de Lille, B.842 (7782).
7. Omstreeks 1335: A mestre Symon Hermon, armoieur monseigneur de Flandre, et a Clay Vulnese, pour XII paires de paiement de Joustes que mon dit seigneur fist faire pour II paires se Joustes quant il fut a Gand en le semaine après les Brandons XX lb.; Brussel, Algemeen Rijksarchief van België (verder vermeld als A.R.A.B.) Rolrekening I, nr. 3.
8. 1432: A maistre Ogier de Gant, ouvrier de brodure, pour I chapperon ouvré de brodure a oyseaus et a escus armoiés pour madame la duchesse; Rekening van de ontvanger van Artois, Atrecht, Archives départementales du Pas-de-Calais, A 526.
9. Rekeningen munt Gent mei 1337-juni 1338; A.R.A.B., Rolrekening XV.
10. Payé a Jehan Bernard pour ouvrages d'orfeverrie fais pour monseigneur XI lb. XIII s VI d p.; Rekeningen munt Gent mei 1347-juni 1348; A.R.A.B., Rolrekening XV, 3.
Op 24-9-1353 treffen we deze Jan Bernards aan in een geschil over de waarde van een doorgang; Gent, Stadsarchief, Jaarregister 1353-1354, f. 106v°.
11. A. De Schryver, Miniatuurkunst, in: Gent 1000 jaar Kunst en Cultuur, Gent 1975, blz. 350-351, nr. 577.
12. Pour le pumiel à l'aigle de Reuvre, pesant IIIIxx lb. a III gros et pour le dorure II lb. VII s. Item pour l'autre pumiel au lyon sur l'autre pinon pesant IIIIxxIV lb. a III gros.
Item pour le lyon deseure... pesant IIc lb. parmi le dorer et fachon.
Item pour III lions tailliés de pierre, pour les II ghenels de la chambre monseigneur.
...A Sanders de Tournay pour taillierles pierres dessus dictes... IX s.
Pour le pointure as ghenels III s.
Pour le pointure et le dorure en la chambre monseigneur XIII lb. IX s.
Item le pointure en la chambre madame I l(b). X s.; A.R.A.B., Rolrekening nr. XXV, 7.
13. R. van Elslande, De vijftiende-eeuwse Gentse kunst in de Vier Ambachten, in: Over den Vier Ambachten, blz. 1013-1026; Idem, Jan Eebins (±1345-1412), metselaar, beeldhouwer, architect en landmeter, in: Ghendtsche Tydinghen, 20ste jg., mei 1991, nr. 3, blz. 142-160.
14. R. van Elslande, Jan van der Asselt, hofschilder van Lodewijk van Male, in: De Leiegouw, 29ste jg., 1987, nr. 7, blz. 420-444.
15. Rekening van Robert de l'Amance, ontvanger van de hertog van Bourgondie vanaf 17 maart 1370 (N.S.71) tot maart 1372; Dijon, Archives départementales de la Côte d'Or, B. 1435.
16. Tussen de van Eycks en Hugo van der Goes, in: Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Schone Kunsten, 45ste jg., 1984, nr. I, blz. 70-71.
17. Rekening van Robert D'Amancé, ontvanger van de hertog van Bourgondië 1 april 1372-20 juli 1373, Dijon, Archives départementales de la Côte d'Or, B. 1435, f. 102.
18. Rekening van Amliot Arnout, Algemeen ontvanger van de hertog van Bourgondië 1-8-1375/30-7-1376; Dijon, Archives départementales de la Côte-d'or, B. 1445.
19. R. van Elslande, Jan van der Asselt..., o.c., blz. 420-444.
20. R. van Elslande, Jan van der Asselt, o.c., blz. 424-427.
21. Item à Picre le Grave, pour son loyer de demi an, fenissant le premier jour davril lan LXXVIII pour les ouvrages qu'il avoit faiz du command mon dit seigneur... à la Posterne à Gand, Rijsel, Archives dép. du Nord, Recette générale de Flandre, 1378-1380. In 1380-1381 werd het uurwerk van het Posteernehof op punt gesteld en verbeterd met twee klokken.
22. G. Deseyn, o.c., blz. 374-375.
23. W. Prevenier - M. Boone, De 'stadstaat'-droom, in: Gent / Apologie van een rebelse stad, Antwerpen 1989, blz. 90.

24. Nous Loys comte de Flandres, faisons savoir à tous que notre receveur de Flandre Henry Lippen a payé
Item au dit Henry (de Douzy nostre chambrelene) 60 lb. par. lesquels nous fismes envoyer à maistre Andrieu Beauneveu à Gand pour causes de nos ymaiges. Donné à Bruges soubz nostre siel le 5 jour de janvier 1380 (n.s. 1381); Rijsel, Archives du département du Nord, B 3236, nr. 10849.
25. R. van Elslande, Jan Eebins (ca. 1345-1412), metselaar, beeldhouwer, architect en landmeter, in: Ghendtsche Tydinghen, 20ste jg., 1991, blz. 144.
26. item a Jehan de Ruddervoorde payet present monseigneur de Gruuthuse, Williaume de la Hasselt et Michel Co sur l'ouvrage de IIII granz po(n)z d'argent, II aiguiers II XIIe de scales doreez qu'il avoit faictez du commendement Monseigneur lesquellz furent desrobez a Bruges de ceulz de Gand dessoulz les mains dudit Jehan IIIc XVII lb.; Rijsel, Archives départementales du Nord, Fonds de la Chambre des Comptes de Lille, Carton l'année 1382.
27. Item, a Coppin Delleillaire et à Lievin de Melle, pour III houplandes III jupons et VI paires de cauches de noir drap, sorlers, robes, linges, estivaus, esporons, et autres necessitez pour les III pages monseigneur estant a Lille XXVII l(b). VIII s.; Ibidem, map jaar 1382.
28. A Melchior Broederlam, pointre monseigneur, auquel monseigneur a donné, par ses lettres sur ce faictes données le XXe d'avril IIIIxx et V, pour plusieurs ouvrages qu'il a fais pour monseigneur et encore doit faire C fr valent IIc X 1.
A Melchior Broederlam, pointre monseigneur, par lettres données le X IIIIe de septembres IIIIxx et VI, pour pluseurs estoffes a lui commandées a acheter et pour voir, Idem, Rekening van de algemene ontvanger van Vlaanderen, Jacques de Scryhem, van 11-3-1385 (N.S. 1386) tot 10-3-1386 (N.S. 1387).
29. R. van Elslande, Jan van der Asselt o.c., blz. 433-434.
30. R. van Elslande, Jan van der Asselt, o.c., blz. 439.
31. R. van Elslande, Het Weense handschrift van "Die Keure", in: Over den Vier Ambachten, Kloosterzande, 1993, blz. 892.
32. R. van Elslande, Jan Eebins (ca. 1345-1412), metselaar, beeldhouwer, architect en landmeter, in: Ghendtsche Tydinghen, 20ste jg., 1991, nr. 3, blz. 155.
33. A Jacquemart Lenet, orfèvre deux gobellez dorer pour donner a maistre Martin, clerc de la ville de Gand; Dijon, Archives départementales de la Côte-d'Or, B.1462, Rekening van Amiot Arnaud, algemeen ontvanger van de hertog van Bourgondië, vanaf 1 juni 1385 tot 1 juni 1386, f° 79 v°.
34. Presenten. Eerst van snoucken ende van wijne die ghepresenteert waren onser Vrouwen van Bourgoengnen ende onser Vrouwen van Nevers doe soe hier in de poert commen, xxiiij lb. xvij s. x d.gr.
Item, vanden presentwijne die in kannen ghesent es bij Pietre van Berevelt, waer af hij over gaf namez ende bijname wien hij ghesent was, waer hij ghenomen was, up wat daghe ende dat hij coste, xxvj lb. iij s. vj d. gr.; SAG.; Jaarregister 1386-1387.
35. Dehaisnes o.c., dl. III, blz. 137-139.
36. R. van Elslande, De van Eycks te Gent: Leerlingen en medewerkers (deel I), in: Ghendtsche Tydinghen, 13de jg., 1984, blz. 319-332.
37. A clais Bonin, pour donner as ouvrier de le nouvelle fontaine que monseigneur fait faire a Saint Martin a le Posterne CCCCII l(b).
A Laurent de Boulangne, maistre de ledicte fontainr CXIX j(b). VII s.; Rijsel, Archives départementales du Nord, Fonds de la Chambre des Comptes de Lille, Registres relatifs à la Flandre, Rekening van de algemene ontvanger van Vlaanderen, nr. 238 bis.
38. Een hofstede also soe ghestaen ende gheleghen es inde Pasternestrade, dat wijlen was de cancelrie, metgaders de pesterien (= bakkerij) der an clevende; Gent, Stadsarchief, jaarregister 1417-1418, f° 80. In 1419 was deze kanselarij bepand voor achterstel van rentebetaling gedurende 12 jaar, waardoor deze in handen kwam van de St.-Michielsparochie; Ibidem 1418-1419, f° 95.

39. R. van Elslande, Jan van der Asselt o.c., blz. 428.
  40. R. van Elslande, Jan Eebins (ca. 1345-1412), metselaar, beeldhouwer, architect en landmeter, in: Ghendtsche Tydinghen, 20ste jg., 1991, blz. 143-144.
  41. Id. A Girert de Nyvelles et Torquin de Gand, peintres pour imprimer l'oratoire de mon seigneur qui est au crepon de l'eglise des diz Chartreux, fevrier mil CCCIIIxx et IX; Rijsel, Archives départementales du Nord, Fonds de la Chambre des comptes de Lille, Registres relatifs à la Flandre, nr. 238 bis, f. 297.
  42. A maître Jaque le vorrier, pour dix sept piez de verrière emploiez tant en la chambre de parement, en la chapelle, comme en autre lieux (de la maison de monseigneur à le Walle à Gand); Rijsel, Archives départementales du Nord, Registres relatifs à la Flandre, Rekening van de algemene ontvanger van de hertog van Bourgondië vanaf 1-2-1394 tot 1-2-1395, nr. 239.
  43. Ibidem, Rekening van de algemene ontvanger Pierre Adorne, van 1-2-1395 tot 31-1-1396, nr. 140.
-